

SUOMALAINEN MÄKIKOTKA

Heinäkuussa 2012, eurokriisin kuumimmassa vaiheessa, *Ilta-Sanomat* kysyi leikkimielisesti kansalaisilta, minkälaisia kasvoja pitäisi painaa markan rahoihin, mikäli talouden syöksykierre johtaisi euron hajoamiseen. Setelikuvas-to on kansallista symbolipääomaa, joka on aikojen saatossa aina kytkeytynyt vallitseviin arvostuksiin. Urheilijoista seteliin on päässyt vain Paavo Nurmi, joka koristi vuonna 1987 liikkeelle laskettua kymmenen markan rahaa. Vaikka urheilua on pidetty suomalaisen kansallistunnon rakennustyössä merkittävänä kulttuurin alana, rahallista kosketuspintaa se on saanut niukasti. *Ilta-Sanomien* pikagallupissa urheilu nousi kuitenkin esiin. Eräs haastatelluista totesi: ”Markkaan sopisi Matti Nykänen, mutta hän voisi olla korkeintaan kymmenen markan setelissä.”

Tämä lausunto ei aseta Nykäsen arvoa kovin korkealle kansallisella kartalla – kenties monien inflatoristen käännteiden seurauksena – mutta toisaalta Nykänen rinnastuu tässä toiseen ”kympin urheilijaan”, Paavo Nurmeen, joka on ollut kansakunnan kaapin päällä itsenäisyyden alkuajoista lähtien.

Urheilun asema kansallisen itseymmärryksen muokkaajana on Suomessa ollut erityisen voimakas 1800- ja 1900-lukujen taitteesta lähtien. Näyttää siltä, että urheilun ja kansallisuuden liitto on kiinteä niissä pienissä Euroopan valtioissa, jotka itsenäistyivät vuosisadan vaihteen jälkeen ja joissa kilpaurheilun nousu tapahtui

samanvaiheisesti kansakunnan rakentamisen kanssa. Suomessa ensimmäiset mäkihyppykilpailut järjestettiin Helsingin Katajanokalla 9. maaliskuuta 1899, vain hie-
man helmikuun manifestin jälkeen. Urheilu ja kansal-
lisuus sitoutuivat myös mediakulttuurin muutokseen,
elokuvan ja radion nousuun, sillä uudet teknologiat val-
jastettiin tuota pikaa kansallissankareita kuvaamaan.

Median vaikutus on ollut keskeinen myös viime vuo-
sikymmenien urheilusankaruuden rakentajana. Mat-
ti Nykäsen ura on tästä erityisen kiinnostava esimerk-
ki. Nykänen nousi julkisuuteen 1970- ja 1980-lukujen
taitteessa huippulahjakkaana hyppääjänä, joka hioi kun-
toaan yhä uusilla harjoitushypyillä, eikä aikaakaan kun
kevytrakenteinen hyppääjä, ”Masa-hiirenä” tunnettu,
sai poikkeuksellisen hyppyvarmuuden. Kansainvälisen
lehdistön tietoisuuteen Nykänen tuli helmikuussa 1981
voitettuaan Saksan Schonachissa nuorten MM-tittelin.
Maailmancupin debyytin Nykänen teki 6. maaliskuuta
1981. Ensimmäisen maailmancupin voittonsa hän otti
Oberstdorfissa 30. joulukuuta 1981 Itä-Saksan Manfred
Deckertin sijoituessa toiseksi ja Länsi-Saksan Thomas
Prosserin kolmanneksi.

Nykäsen urheiluosaavutusten huippuaikaa olivat vuo-
det 1982–90, jolloin hän kahmi viisi olympiamitalia, 14
maailmanmestaruusmitalia ja 22 Suomen-mestaruus-
mitalia. Maailmancupissa Nykänen oli pitkään kaikkie-
nen aikojen menestyksekkäin urheilija, sillä hän voitti
cupin neljä kertaa kausina 1982–83, 1984–85, 1985–
86 ja 1987–88 ja sijoittui toiseksi kaudella 1983–84.
Vasta Itävallan Gregor Schlierenzauer ohitti Nykäsen

maailmancupin voittojen määrässä helmikuussa 2013. Nykäsen uran makeimpia voittoja olivat suurmäen kultatamitali Sarajevon olympialaisissa 1984 sekä kolme kultatamitalia Calgaryssa 1988 (suurmäki, normaalimäki, joukkuemäki). Viimeisen merkittävän mitalinsa Nykänen voitti vuonna 1990 Vikersundissa lentomäen MM-kilpailuissa, jolloin hän sijoittui hopealle.

Maaillmancupin menestys 1980-luvulla kertoo hämentävästä ylivoinnasta. Kyse ei ole vain suomalaisen mäkihyppyperinteen jatkamisesta, vaikka Nykänen itse onkin maininnut esikuvikseen sellaiset edeltäjät kuin Niilo Halosen ja Eino Kirjosen. Nykäsen menestys edelleen vahvisti näkemystä siitä, että juuri mäkihyppy on ”suomalaislaji” ja että menestys on nimenomaan kansallinen kysymys. Samalla voi pohtia sitä, merkitsikö Nykäsen uran laskuvaihe juuri siksi niin suurta pettymystä suomalaisille.

Matti Nykästä tulkittiin 1980-luvulla ja 1990-luvun taitteessa sinivalkoisten silmälasien läpi. On syytä kysyä, miten huippuhyppääjää julkisuudessa käsiteltiin, miten Suomeen ja suomalaisuuteen viitattiin ja mitä tämä kaikki kertoo mediakulttuurin muutoksesta. Nyt kun Nykänen on ollut julkisuudessa jo yli kolmen vuosikymmenen ajan, ja kulttuurinen muisti siitä, mitä ”meidän Matti” oikeastaan merkitsee, on jatkuvassa muutoksen tilassa, on tärkeää palata aikalaisaineistoihin, sellaisiin keskusteluihin, jotka olivat vielä autuaan tietämättömiä siitä, millaisia käännteitä ”Masa-hiiren” elämä saa ja voi saada. Yhtä olennaista on muistaa se poikkeuksellinen urheilijan ura ja lahjakkuus, joka viime kädessä toi Matti Nykäsen julkisuuteen, ihailun kohteeksi, kulttuuriseksi symboliksi ja kiistakysymykseksi.

”Sumusta Suomelle kultaa”

Matti Nykäsen ura sai lentävän lähdön kevättalvella 1982, kun nuorten maailmanmestari pääsi aikuisten kisoihin Holmenkollenille, jossa ratkottiin suurmäen mestaruus sumuisessa säässä. Hyppyrimäen nokasta ei nähnyt kuin rännin puoleen väliin, eikä ilmalennon alussa pystynyt erottamaan kisamontun pohjaa. Vain havunoksat kertoivat hyppääjälle maankamaran lähestymisestä. Vaikeissa oloissa 18-vuotias Nykänen hypyi molemmilla kierroksilla pisimmälle ja oli lopussa ylivoimainen. Olosuhteet olivat suotuisat sankaritarinan syntymiselle. Jälkeenpäin sääolosuhteet herättivät paljon keskustelua, varsinkin kysymys siitä, asetettiin kilpailijat vaaraan vain, jotta kisa saatiin vietyä läpi aikataulussa. Epäiltiin myös sitä, miten tuomarit pystyivät arvioimaan hyppyjä, kun eivät voineet nähdä koko suoritusta. Arveltiin esimerkiksi, että kisassa toiseksi sijoittunut Olav Hansson sai etua, kun tuomarit eivät nähneet alastulon horjahdusta.

Nykäsen menestystä osattiin odottaa, sillä jo harjoituksissa hän, *Helsingin Sanomien* mukaan, ”ponkaksi tasamaalle”. Jo etukäteen rakentui kuva paitsi hämmästyttävästä lahjakkuudesta myös kylmähermoisesta kilpailijasta. Ennen loppukilpailua *Helsingin Sanomat* kuvasi, miten ”muusta edustusjoukkueesta poiketen Nykänen ei keskity kilpailuihin rentoutuskasettien avulla”. Tästä huolimatta pienikokoinen hyppääjä kuvattiin suojeluntarpeessa olevana, sillä ”Pikku-Matin turvana suuressa mäessä” olivat Kari Ylianttila, Pentti Kokkonen, Jouko

Törmänen ja Jari Puikkonen. Huomiota kiinnitti myös hyppääjän keveys, vain 54 kiloa. Nykänen oli ”sen painoluokan keijukainen, että huonolla säällä Martin luulisi olevan tuulelle helppoa ruokaa”. *Ilta-Sanomat* totesi, että ”poika ei hyppyhaalareissa erotu millään huippuunsa trimmatuksi urheilijaksi. Päinvastoin, hän on kuin kuka tahansa 18-vuotias: siniset, eloiset silmät, vaalea suora tukka, mittaa 174 senttiä ja painoa vaivaiset 54 kiloa.” Valmentaja Matti Pullin mukaan totuus kuitenkin paljastuu, ”kun Masa alkaa treenata pikkuhousuissa”.

Aamulehden artikkelissa ”Sumusta Suomelle kultaa” Nykänen kommentoi: ”Sinne sumun sekaan vain sukelsin. Tömähdyksestä tiesin, koska olin maassa.” Matti Pulli puolestaan totesi *Helsingin Sanomissa* Nykäsen olevan ”systeemin tulosta”, jonka takana oli sekä huoleellinen valmennus että tunnollinen harjoittelu: ”Varhaispuberteetin suuri hyppymäärä on nostanut Nykäsen näin nopeasti maailman huipulle. Silloin hän omaksui perustekniikan pohjiaan myöten, refleksinomaiseksi toiminnaksi.” Tuhannet harjoitushypyt saivat tuntemaan hypyn vaiheet kehossa. Tähän Nykänen viittaa myös *Manikkapaikka*-ohjelman haastattelussa joulukuussa 2012: vaikka hyppyrin pöytää ei Oslolla nähnytkään, keskিপakoisvoima tuntui kehossa ja sai toimimaan vaistomaisesti oikeaan aikaan. Nykänen itse korosti jo heti Oslon voiton jälkeen *Helsingin Sanomille*, että hänen tapauksessaan kaikki perustui vapaaehtoisuuteen: ”Harjoittelun salaisuus on siinä, että saa tehdä sitä vapaaehtoisesti. Minua ei kukaan voi pakottaa.” Vuoden 1982 julkisuudessa ”vapaaehtoisuus” ja ”systeemi” ovat vastakkain.

Paljon keskustelua on aiheuttanut kysymys siitä, kuinka paljon Suomen mäkihyppyjoukkue ylipäättään tarjosi mahdollisuuksia vapauteen, joka on toisaalta vapaaehtoisuuden perusta, ja kuinka paljon se eteni tietyn ”systemin” mukaan.

Nykäsen persoonasta esitettiin julkisuudessa erilaisia tulkintoja jo heti Oslon kisojen uutisoinnissa. Urheilujournalisteille Nykänen oli ”rautaa” ja ”hallitsi hermopeelin”. Pikku-Matista tuli hetkessä ”Matti Maailmanmestari” ja ”Maailman-Matti”. *Ilta-Sanomien* Esa Sulkava totesi, ettei voi muuta ”kuin ihailla näitä mäkikotkia. Noissa oloissa hypääminen vaatii valtavaa luonnetta”. Huimapäisestä Nykäsestä oli tullut suomalainen sankari: ”Jyväskylän hyppyrin juurella päivittäisen työnsä tekevä Matti sopii hyvin suomalaisten suurten legendojen sarjaan.” Samalla kuitenkin Nykänen edusti vähäpuheisempaa ja siten *suomalaisempaa* tyyppiä kuin Juha Mieto, murtomaahiihdon elävä legenda: ”Juha Mieto edustaa eräänlaista poikkeusta suomalaisessa urheilijatyyppissä. Hänellä on sana herkässä, pohjalaisella rikkaalla tavalla. Matti taas on tutumpi tyyppi, hän kuuluu maan hiljaisiin, turhat höpinät eivät kuulu hänelle.” Ehkäpä ajatus Nykäsestä ”maan hiljaisten” edustajana valmistee jo tulkintaa kansanomaisuudesta, joka on ollut olennainen osa Matti-ilmiötä 1990-luvulla ja 2000-luvulla.

Nykäsen vähäpuheisuus myös kiistettiin. *Helsingin Sanomat* julkaisi 1. maaliskuuta 1982 kirjoituksen ”Nykänen – vilkas mäkitaituri”. Sen mukaan ”Nykästä on usein luonnehdittu hiljaiseksi ja ujoksi, mutta sitä hän ei ole. Kaveripiireissä hän pitää huumoria yllä, ei pysy

paikallaan, kulkee ja on avoin.” Julkisuus oli kuitenkin jo ehtinyt muovata tämän luontaisen kuvan toisenlaiseksi: ”Juro kuva hänestä on tullut julkisuudessa, johon menestys hänet on vienyt. Vähitellen Masa on alkanut tottua jatkuviin kysymyksiin, ja vastaukset ovat pidentyneet yhdestä sanasta jo lauseenmittaisiksi.” Mielikuvaa vähäpuheisesta mäkikotkasta ovat sittemmin jatkaneet Janne Ahonen, Matti Hautamäki ja Harri Olli, mutta kuvan voi kyseenalaistaa, sillä haastattelulausuntoja on kysytty niin epäonnistumisten hetkillä kuin voitonhuuman kiireisessä mediamyllerryksessä.

Oslon MM-kisojen painoarvo Nykäs-kuvassa oli suuri, jo pelkästään siksi, ettei Suomi ollut menestynyt kisoissa kovin hyvin. Nykäsen kultamitali jäi ainoaksi, ja se tuli kisojen viimeisenä päivänä. Tämän jälkeen Nykäseen liitettiin suuria odotuksia. *Turun Sanomissa* Niilo Halonen povasi Matille suurenmoisia saavutuksia varsinkin lentomäessä: ”Jos Matti onnistuu kunnolla lentomäessä, niin hänhän lentää aivan näkymättömiin...”

Mediamyllerrys ja ”koko kansan Matti”

Oslon kisoista alkoi Matti Nykäsen menestysputki, joka näkyi tulevina vuosina lähes täydellisenä maailmancupin hallintana. Sarajevon olympialaisissa Nykänen voitti suurmäen kultaa; normaalimäen voitti DDR:n Jens Weissflog Nykäsen jäädessä hopealle. Vaikka julkisuus oli ollut suurta jo alusta lähtien, kaikki muuttui vuodenvaihteessa 1986–87: juuri tätä vaihetta voi pitää

käänteenä Nykäsen julkisessa käsittelyssä, mutta samalla se oli taite hänen urallaan. Egon Theinerin mukaan maajoukkueen kuri tiukkeni, kun Kari Ylianttila tuli päävalmentajaksi 1980-luvun puolivälissä. Sanaharkkaa tuli alkoholin käytöstä, mutta myös muista joukkueen sisäisistä jännitteistä. Nykäsen kohdalla urheilusankaruus, suomalaisuuspuhe ja keskustelu alkoholista kohetasivat. Kun Nykänen kotiutettiin Pohjois-Amerikan leiriltä vuonna 1985, hän totesi alkoholin käytöstään –lehtien mukaan: ”Ehkä otin, ehkä en, so not, kunhan hyppy kulkee.” Tästä lentävästä lauseesta tuli 1990-luvulla jonkinlainen tunnuslause, jonka teemana oli vapauden ja kurin, ”rentoutumisen” ja ”systemin”, suhde. Nykänen levytti *Ehkä otin, ehkä en* -nimisen albumin vuonna 2006.

Vuodenvaihteen 1986–87 mediajulkisuus hakee vertaistiaan. Yksistään *Ilta-Sanomien* lööpeissä Matti Nykänen oli viisitoista kertaa aikavälillä 1.12.1986–26.2.1987. Aikaisemminkin Nykänen oli esiintynyt iltapäivälehdien myyntivalttina, mutta näin laajaa lööppijulkisuutta hän ei ollut saanut. Otsikot kuvaavat nopeita muutoksia:

”Matin ja Tiinan häät” (IS 1.12.1986)

”Matti yhdisti häämatkan ja kilpailun”
(IS 4.12.1986)

”Häämatka mestarin malliin” (IS 8.12.1986)

”Matti jäi Tiinan takia” (IS 29.12.1986)

”Matti valmiina voittoon” (IS 30.12.1986)

”Odotan liitolta anteeksipyyntöä” (IS 5.1.1987)

- ”Matti ja Tiina yllätyslomalle Sri Lankaan”
(IS 7.1.1987)
- ”Purtsi Purhonen: Olen valmis auttamaan Matti Nykästä” (IS 9.1.1987)
- ”Hiihtoliitto kielsi Matin” (IS 16.1.1987)
- ”Joku on siellä minua vastaan” (IS 27.1.1987)
- ”Matti itketti Tiinaa” (IS 30.1.1987)
- ”Näytön pitäisi riittää” (IS 3.2.1987)
- ”Nykäsen kohtalo ratkeaa tänään” (IS 4.2.1987)
- ”Onnellinen Matti Nykänen: Elämäni toiseksi tärkein mitali” (IS 21.2.1987)
- ”Nykäselle ehdollinen vankeustuomio”
(IS 26.2.1987)

Kolmessa kuukaudessa Matti Nykäsen elämä kerronnallistui hääjuhlan ja vankeustuomion väliin. Tähän mahtui myös urheilullinen kriisi. Kun lähtö Keski-Euroopan mäkiiviikolle koitti, Nykänen ei ilmaantunutkaan kohtauspaikalle, kun hänen piti lähteä lentokentälle Matti Pullin kanssa. Hän matkusti lopulta jälkijunassa puolisonsa kanssa, mutta hyppy ei luistanut. Oberstdorfissa Nykänen oli viidestoista ja Garmisch-Partenkirchenissä yhdeksäs. Sukset menivät auttamatta ristiin valmennusjohdon kanssa. Nykänen oli jo Innsbruckissa, kun Hiihtoliitto ilmoitti, että tämän oli lähdettävä kotiin ja langetti samalla kilpailukiellon 14. tammikuuta 1987 asti. Asiaa puitiin pitkään vuodenvaihteen jälkeen, varsinkin kun Oberstdorfin MM-kilpailut olivat lähellä. Matti ja Tiina Nykänen lähtivät tällä välin lomalle Sri Lankaan. Lopulta Hiihtoliitto päätti ottaa Nykäsen mukaan MM-

kisoihin helmikuussa 1987. Vaikeuksien ja kohun keskeltä Nykänen kohosi, hämmästyttävää kyllä, normaali-
mäen hopeamitalistiksi ja oli voittamassa joukkuemäen
kultaa. Tämän jälkeen skandaali jatkui kioskimurrolla,
joka oli tapahtunut jo edellisenä kesänä Vuokatissa ja
josta Nykänen sai 25. helmikuuta 1987 Kajaanissa kah-
den kuukauden ehdollisen vankeustuomion.

Tähän tilanteeseen, kuten myös tuleviin vuosiin, liittyi
ristiriita. Nykänen oli entistä suuremmissa vaikeuksissa,
mutta samalla hän – ikään kuin osoittaen todeksi mak-
siiminsa siitä, että alkoholin nauttiminen on yksityisasi-
niin kauan kuin hyppy kulkee – menestyi niin Oberst-
dorfissa 1987 kuin erityisesti Calgaryn olympiakisoissa
1988. Calgaryssa Nykänen voitti kaiken mahdollisen,
kolme kultamitalia, normaalimässä, suurmässä ja jouk-
kuekilvassa, ja oli siten parempi kuin koskaan.

Suomalaisesta urheiluhistorian perspektiivistä katsot-
tuna Nykästä sovitettiin legendaksi jo Oslost 1982 läh-
tien, mutta samaan aikaan hänestä oli vaikea muovata
”koko kansaa” yhdistävää sankaria. Kiinnostavaa kyllä,
juuri Calgaryn voittojen aikaan Sleepy Sleepers julkaisi
kappaleen ”Nykäsen Matti” (1988), joka oli mukaelma
Miljoonasateen laulusta ”Lapsuuden sankarille” (1986).
Kun Miljoonasade kertoi Juri Gagarinista, Sleepy Slee-
persin kappale kuvasi suomalaista mäkikotkaa taval-
la, jossa ihailu ja parodia kohtasivat. Huumorin takee-
na kappaleen lopussa Miljoonasateen melodiaan yhtyy
Erkki Melartinin *Prinsessa Ruususen* säveliä. Itse asiassa
Gagarinia ja Nykästä yhdisti se, että he joutuivat valta-
van mediaryöpytyksen kohteeksi. Gagarinin oli vaikea

sopeutua rooliinsa, mutta neuvostomediassa hänen irtiottonsa, alkoholin käyttönsä ja syrjähyppynsä pidettiin visusti salassa. Valtiovalta käytti Gagarinin tähteyttä omiin tarkoituksiinsa. Nykäsellä oli suurempi mahdollisuus olla individualisti.

Calgaryn voiton jälkeen ”Maailman-Matti” oli muuttanut ”Kuningas Matiksi”, ja hetkeksi Kuningas Alkoholi näytti siirtyneen syrjään. *Helsingin Sanomien* Jussi kirjoitti helmikuussa 1988: ”Hyvän lopputuloksen takana on monta tekijää. Yksi tärkeimmistä on, että Nykäsellä on nyt seesteinen vaihe elämässään. Hän elää tasapainossa itsensä kanssa.” Seesteisyys – ja sääntöjen noudattaminen – riittivät nostamaan Nykäsen jälleen kansakunnan kaapin päälle. Asetelma kielii näkemystä siitä, että sosiaalisesti hyväksytyt urheilusankaruus edellyttää seesteisyyttä ja esimerkillisyyttä myös vapaa-ajalla, ainakin siihen rajaan asti, että yhteisiä sääntöjä kunnioitetaan. Nykäsen oma näkemys näyttää olleen toisenlainen: urheilu on työtä, jonka jälkeen urheilijalla on oikeus heittää haalarinsa nurkkaan. Tässä mielessä ajatus ”koko kansan Matista” on paradoksi, koska urheilijassa yhdistyy aina monta elämäntapaa. Ajatus siitä, että Nykänen olisi ”niskuroinnillaan” tarvellyt urheilijauransa, on toisaalta totta, koska niskurointina pidetty käytös johti kilpailukieltoihin, mutta toisaalta se on ristiriitainen ja jopa kaksinaismoralistinen perustuessaan oletukseen urheilijoiden kokonaisvaltaisesta ihanteellisuudesta ja esimerkillisyydestä. Epäilemättä Nykänen edusti suomalaisuutta ja Suomea, mutta samalla hänen hahmonsa vastakohtaisuudet jakoivat yleisön käsityksiä.

Tämä ristiriitaisuus vain lisääntyi 1990-luvun alussa. Nykänen aloitti harjoittelun kesällä 1991 tavoitteenaan kisapaikka Albertvillen olympialaisiin. Tästä projektista Kari Tyni teki televisiodokumentin *Kotkan taistelu* (1992), jossa Nykänen uurastaa mutta ei saa juonesta kiinni. Kun kisapaikkaa ei tullut, mäkihyppyura oli lopussa. Nykänen totesi asian julkisesti *Suoraan Suomeen* -tv-ohjelman haastattelussa Albervillen olympialaisten avajaispäivänä 8. helmikuuta 1992. Samassa yhteydessä Nykänen esiintyi ensi kertaa televisiossa laulajana kappaleilla ”Topless” ja ”Samaa nauhaa”. Maaliskuussa 1992 valmistui myös Anssi Mänttärin elokuva *Mestari* (1992), jonka keskiössä on Nykäs-vaikutteinen kuvitteellinen mäkihyppääjä Teemu Kimpilä (Konsta Mäkelä). Elokuva ei niinkään käsittele urheilijaa vaan julkisuutta, joka saa poliittiset mittasuhteet, kun ministeritkin tuskastuvat huippu-urheilijan kurittomuuteen.

Matti Nykäsen uran käänne keväällä 1992 vahvisti entisestään ristiriistaista Nykäs-kuvaa. Mäkihyppysäkin tilanne oli muuttunut, sillä Albertvillen kisoissa nuori Toni Nieminen voitti kultaa suurmäessä ja joukkuemäessä ja hopeaa normaalimäessä. Uusi ihmelapsi keräsi huomiota, mutta nopeasti häntä verrattiin Nykäseen. *Helsingin Sanomissa* Leena Huovila kirjoitti marraskuussa 1992 ironisesti ”taivaan lahjasta Suomen kansalle”. Nykäsestä Huovila totesi: ”Matti antoi ensin vaikutelman viattomasta Masa-hiirestä, mutta menetti viattomuutensa. Hän ryyppäsi ja rellesti, katosi välillä, hänellä meni kehnosti avioliitoissa.” Näyttää siltä, että uranvaihdos iskelmälaulajaksi entistään demystifoi Nykäsen

urheilusankaruutta ja sai katsomaan kriittisesti myös sitä koneistoa, joka urheilua tuottaa. Huovila jatkaa: ”Matti ei osannut suojata itseään hyeenoiden ja haaskalintujen iskuilta, vaan sosialisoi itsensä armottomassa julkisuudessa. Hän sotki pahasti yksityisen ja julkisen: hän käytti julkisuutta kuin yksityisen elämänsä simulaatiokoneena.” Huovila puhuu Matti-ilmioistä, joka hänen mukaansa ilmaisee piilevää herravihaa: ”Hän hoitaa asialliset hommat eli niittää maalle mainetta ja kunniaa, vaikka toikkaroi välillä ellun kanana. Hänellä on kanttia seilailla pitkään väärällä puolella ja silti voittaa. Ja taas herrat saavat näpättyksen.”

Uran vaihdokset ja moninaiset roolit ovat ennenkin kuuluneet urheiluun, eivätkä ne välttämättä ole syöneet kansallista potentiaalia. Paavo Nurmi oli alallaan ylivoimainen, mutta hän kävi samalla kamppailua ammattilais- ja amatööriurheilun rajapinnalla. Tapio Rautavaara oli keihäänheiton olympiavoittaja ja jousiammunnan maailmanmestari, joka teki uran myös laulajana ja näyttelijänä. Matti Nykäsen skandaalien keskellä *Ilta-Sanomat* haastatteli ex-nyrkkeilijä Pertti ”Purtsi” Purhosta, joka oli 1960-luvun Suomen näkyvimpiä julkkiksia. Hänellä oli urheilun ohella monenlaisia aktiviteetteja: hän ehti esiintyä muun muassa mannekiininä, levylaulajana ja kolumnistina. Sensaatiojournalismista huolehti Purhosen suosioon aikaan pääasiassa Urpo Lahtisen vuonna 1959 perustama *Hymy*-lehti. Yksityisyyden suojaa korjattiin vuonna 1974 Lex Hymynä tunnetulla lailla, joka otti yksityiselämän loukkaamisen rikoslakiin. Merkitsikö Nykäsen sama kohu yksityisyyteen pureutuvan journalismin paluuta Lex Hymyn aiheuttaman hiljaiselon jälkeen?

Matti Nykäsen kohdalla yksityisyyden suojasta puhuttiin 1980-luvulla usein, mutta samalla hänen suhteensa mediaan oli ristiriitainen. Lähtiessään Sri Lankaan tammikuussa 1987 Nykänen korosti *Ilta-Sanomille* julkisen elämän vaikeutta: ”Niinhän se on, että esillä olisi sponsoreiden takia oltava. Yksityiselämän sotkeminen tähän kaikkeen todella rassaa.” Urheilu-ura ilman tietoista medianäkyvyyttä ei ollut mahdollista, mutta samalla myös vaikeuksien hetkellä lehdistö oli läsnä niin hyvässä kuin pahassa. *Ilta-Sanomien* mukaan Sri Lankan -matka toteutui ”erään aikakauslehden yksinoikeudella”. Nykänen käytti hyväkseen julkisuutta ja välillisesti asemaansa suomalaisuuden rakentajana, kun hän tammikuussa 1987 ilmoitti harkitsevansa muuttoa Ruotsiin.

Rautahermo ja kylmä sota

Arto Halosen dokumenttielokuva *Sinivalkoinen valhe* (2012) nosti viime syksynä esiin suomalaisen urheilun vaietun doping-historian ja esitti väitteen siitä, miten systemaattisesti kyseenalaisia aineita käytettiin suomalaisen urheilumaineen ylläpitämisessä varsinkin 1970- ja 80-luvuilla ja miten tyystin tästä toiminnasta onnistuttiin vaikenemaan. Syytökset kiistettiin poikkeuksellisen voimakkaasti. Paradoksaalista kyllä, vaikka Matti Nykänen nautti kisamatkoilla alkoholia, usein runsaastikin, hänen urheilunsa oli ”puhdasta”, tai ainakaan hänen urheilumenestykseensä ei ole liitetty epäilyä dopingin käytöstä.

Nykäsen ura sijoittuu kylmän sodan loppuvaiheeseen ja, kuten tunnettua, dopingia käytettiin myös ideologioiden välisen kamppailun välineenä. Nykäsen pahin kilpakumppani oli DDR:n Jens Weissflog, joka oli melko tarkkaan vuoden Nykästä nuorempi. Weissflog voitti Sarajevon olympialaisissa 1984 normaalimäen kultaa ja oli suurmäessä toinen Nykäsen jälkeen. Weissflog jatkoi uraansa yhdistyneessä Saksan joukkueessa Berliinin muurin murtumisen jälkeen ja oli Lillehammerin olympialaisissa 1994 sekä suurmäen että joukkuemäen kultamitalisti. Weissflogia ja Nykästä voi luonnehtia ystäviksi, mutta rautaesiripun lisäksi heidän välillään oli kielimuuri: Nykänen ei osannut englantia eikä saksaa. Julkisuudessa Nykäsen ja Weissflogin välistä kamppailua ei juurikaan kuvattu ideologisista käsitteistä, vaikka myöhemmin Nykäselä onkin udeltu, käyttikö Weissflog dopingia. Saksassa on sittemmin esitetty väitteitä siitä, että Weissflog olisi ennen Sarajevoa käyttänyt Oral Turinabolia, anabolista steroidia, lihaskunnon rakentamiseen.

Matti Nykäsen ura voidaan asettaa muuttuvan historiallisen ympäristön kontekstiin. Hänen menestyksensä hiipui 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, yhtä matkaa kylmän sodan päättymisen kanssa. Nykänen oli Kekkonen aikakauden lapsi, joka hioi hyppykuntonsa 1970-luvulla Jyväskylän Laajavuorella. Syksyllä 1981 Kekkonen joutui astumaan syrjään ja luovutti tehtäviensä hoidon pääministeri Mauno Koivistolle. Presidentinvalansa Koivisto vannoi 27.1.1982, kuukautta ennen Nykäsen nousua palkintopallille Oslon MM-kisoissa. Koivisto

otti tietoiseksi tavoitteekseen vallan riisumisen presidentti-instituution ympäriltä, ja samalla media saattoi käsitellä politiikkaa vapaammin. Kun lukee Nykäseen liittyvää aikalaiskeskustelua, väistämättä tulee mieleen se tapa, jolla media 1970- ja 1980-lukujen taitteessa tuki Kekkonen johtajuutta – ikään kuin suomalaisen yhtenäiskulttuurin nimissä – eikä presidentin terveydentilan heikkenemistä uutisoitu siinä määrin kuin olisi ollut aiheellista. Voidaan esittää kysymys, mihin rajaan asti media osallistui samaan aikaan suomalaisten urheilusankarien tukemiseen. Oliko asioita, joista katsottiin aiheelliseksi vaieta yhteisen edun nimissä? Oslon MM-kisojen aikaan Suomen mäkipoukku oli nimenomaan *joukkue*, jossa noudatettiin yhteisiä periaatteita. Kaikesta ei myöskään kerrottu ulospäin. Näyttää ilmeiseltä, että 1980-luvun mittaan tämä yhteisyys alkoi murtua. Media tuli itsenäisemmäksi suhteessa poliittiseen julkisuuteen ja esitti yhä useammin kriittisiä huomioita myös urheiluelämästä ja sen vaikuttajista. Samaan aikaan lähimenneisyyttä katsottiin uusin silmin. Juuri hieman ennen Nykäs-skandaalin puhkeamista vuodenvaihteessa 1986–87 *Ilta-Sanomat* kysyi lööpissään 29. marraskuuta 1986: ”Mikä on totuus UKK:sta?” Sisäsivuilla Kekkonen luonnehdittiin ”tutkijoiden El Doradoksi”. Seuraavat kuukaudet *Ilta-Sanomat* omisti kuitenkin lähinnä Matti Nykäsen salaisuuksien paljastamiseen.

Kun Nykänen lähetettiin vuodenvaihteen jälkeen kotiin Innsbruckista, *Helsingin Sanomissa* syyksi mainittiin ”niskurointi ja sopeutumattomuus”. Nykänen piti sekä liittoa että Matti Pullia vastuullisina tapahtuneeseen:

”Jatkossa minä ehkä vaihdan liittoa, siirryn toisiin kuvi-
oihin tai lopetan koko homman. Pullin kanssa en rupea
reissaamaan enää kertaakaan. Jos hän lähtee matkalle,
niin minä en lähde minnekään (...) Ihmisiä on monen-
laisia, mutta ei aina pitäisi olla niin, että kaikki tekevät
niin kuin Pulli sanoo, vaikka hän onkin joukkueen joh-
taja.” Nykäsen mukaan häntä ”painostetaan jatkuvas-
ti”. Hän totesi edelleen: ”Eihän sitä kukaan jaksaa kestää
älyttömiä, sehän on nyt selvää. Kyllä siinä kovemmalta-
kin kaverilta hermot pettää. Ei saa olla yhtään oma it-
sensä. Pitäisi elää koko ajan toisen mielen mukaan.”

Tällaisia ristiriitoja ja skandaaleja ei juurikaan puitu
1960- tai 1970-lukujen julkisuudessa. Tämä ei tarkoita,
ettei niitä olisi ollut, mutta median ja urheilun suhde oli
muuttunut, samoin näkemys joukkueurheilun ja yksi-
lön välisestä suhteesta.

Nykäsen kotiinlähtö uutisoitiin kansainvälisesti.
Reuter välitti tiedotteen, jonka mukaan Nykänen ”*has
been recalled because he was ‘unruly and unsuitable for
the Finnish team’*”. Uutisen lopussa raotettiin lakonisesti
taustoja: ”*Nykanen’s trainer told reporters the ski jumper
had a drinking problem.*” Päätöstä tekemässä ollut Eino
Kirjonen ei sen sijaan todennut mitään tarkempaa vaan
kommentoi *Helsingin Sanomille*: ”Joukkuehengen kan-
nalta päätös oli tarpeellinen.”

Mäkikotka Matti Nykänen näyttäytyy ristiriitaise-
na ilmiönä, jossa kohtaavat urheilullinen ylivoima ja
suvereenius, ainekset ”suomalaiseksi urheilulegendak-
si”, mutta samaan aikaan henkilökohtaiset ongelmat
ja murtuva yhtenäiskulttuuri, jossa jännitteet nousevat

mediaan, elävät ja syvenevät julkisuuden seurauksena. Nykänen itse korosti ajatusta urheilijuudesta työnä, jossa jokaisella on oikeus vapaa-aikaan, ja siten hän inhimillisti, ehkä raadollistikin, kuvaa huippu-urheilusta. Juhlittu sankari riisui sankaruudelta sädekehän. Samalla Matti Nykäsen kautta avautuu näköala kulttuurin muutokseen, jossa suomalaiskansallinen yhtenäisyys katosi viimeistään kylmän sodan päättymisen myötä.